

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2016. – Т. 33-34. – С. 134-144

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2016. – Volume. 33-34. – pp. 134-144

УДК: 327.8(470+571:477)

© Віталій Моцок¹

Ідеологічні ресурси Російської Федерації в умовах геополітичної боротьби за Україну

У статті досліджуються ідеологічні ресурси Російської Федерації у протидії поширенню демократії в умовах геополітичної боротьби за Україну. Автор наголошує, що ідеологічний компонент боротьби за Україну здійснює вагомий вплив і великою мірою визначає хід протистояння між головними гравцями, а саме: колективним Заходом і Росією, яка розробила власну концепцію неліберального режиму і механізми її зовнішньої проекції як спосіб протидії просуванню демократії. Упродовж 2004-2017 рр. геополітична боротьба за Україну активізувалася зокрема й в ідеологічних аспектах, особливо у зв'язку з двома найбільш яскравими прикладами участі зовнішніх гравців у процесах демократизації й авторитарної реакції, а саме: Помаранчевій революції 2004-2005 рр. та Євромайдані / Революції Гідності 2013-2014 рр. Період 2013-2017 рр. став найбільш показовим, оскільки Російська Федерація з-поміж ресурсів «жорсткої сили» використала вагомий інструментарій ідеологічної протидії просуванню демократії, а саме: поширення авторитаризму, «суверенну демократію», «російський світ / мир» («русский мир»), нео-євразійство щодо України.

Ключові слова

Ідеологічні ресурси, просування демократії, геополітична боротьба, Україна, Росія.

Ideological Resources of the Russian Federation under the Conditions of the Geopolitical Fight for Ukraine

The article deals with the ideological resources of the Russian Federation to resist democracy promotion in the context of geopolitical struggle for Ukraine. The author emphasizes that ideological component of the fight for Ukraine makes significant impact on and to a large extent defines the development of confrontation between the main players as collective West from one side and Russia from the other, which developed its own concept of non-liberal regime and mechanisms of its external projection as a mode to resist democracy promotion. During 2004-2017 the geopolitical fight for Ukraine has been activating particularly in ideological aspects especially in connection with two the most prominent examples of external players' participation in the democratization processes and authoritarian reaction as Orange Revolution of 2004-2005 and Euromaidan / Revolution of Dignity of 2013-2014. Period of 2013-2017 has become the most demonstrative, since the Russian Federation among its «hard power» resources had used significant tools of ideological resistance toward democracy promotion as: autocracy promotion, «sovereign democracy», «russian world / peace» («russian world»), neourasianism toward Ukraine.

Keywords

Ideological resources, democracy promotion, geopolitical struggle, Ukraine, Russia.

Постановка наукової проблеми та її значення. З середини нульових років ХХІ ст. для більшості дослідників стало зрозумілим, що Російська Федерація активно повертається у світову політику після доволі тривалої підготовки і трансформації політичного режиму, економічної системи і суспільних настроїв та готова відповідати на геополітичні виклики. Режим В. Путіна змобілізував російську державу і поставив її на рейки потенційної конфронтації із Заходом в аспектах як м'якого, так і жорсткого протистояння. Щоправда, з пункту бачення початку 2017 р., конфронтація Росії із Заходом, здебільшого, ще не вийшла за межі несилкових інстру-

¹ Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна, Email: vmotsok@yahoo.com

ментів, якщо говорити про глобальну перспективу. Військово-політичне загострення в 2014-2017 рр. в Україні слід інтерпретувати тестовим характером контрольованого застосування «жорсткої сили» в буферній країні, статус якої все більше закріплюється за Україною після Євромайдану / Революції Гідності 2013-2014 рр. На жаль, Україна демонструє все більше ознак держави, яка може поступово потрапити під зовнішнє управління. Незважаючи на активну участь Росії у збройному конфлікті на сході України, на українському полі геополітичного протистояння інструменти російської «м'якої сили» продовжують відігравати більш вагому роль, беручи до уваги динаміку суспільно-політичного розвитку в Україні та його зворотній ефект як на російській політичний режим, так і на світові процеси. У геополітичному протистоянні, яке у перспективі може принести козирі для головних гравців цієї «гри з нульовою сумою», Україна виступає ідеальним місцем зіткнення силових і несилових ресурсів колективного Заходу і Росії.

У ХХІ ст. протистояння ідеологій у перебігу геополітичної боротьби не втрачає своєї ефективності, навпаки, концепція поширення демократії отримала гідного суперника у вигляді різноманітних варіацій поширення авторитаризму в глобальній перспективі. Помаранчева революція і, більшою мірою, Євромайдан / Революція Гідності стали майданчиками і рушійними силами, які як запускали поширення демократії, так і ініціювали авторитарну неліберальну реакцію на цей виклик. Російський режим стикався із ліберальною революційною загрозою і за логікою геополітичної боротьби повинен був гостро реагувати. Захід змусив Росію діяти на власному полі ідеологічної боротьби, протиставляючи розроблену концепцію просування демократії та її тривалу й успішну практичну реалізацію недостатньо осмисленій і апробованій концепції просування російського суверенного авторитаризму. Незважаючи на слабкі можливості формування нової ідеологічної основи для нової російської внутрішньої і зовнішньої політики, проте, зважаючи на відверту активізацію Заходу в просторі російського цивілізаційного поля, Росія запропонувала ідеологічну відповідь, яка складалася із синтезу просування авторитаризму, «суверенної демократії», «російського світу / миру» («русского міра»), нео-євразійських ідей, православ'я тощо.

Перше, друге і третє президентство В. Путіна і президентство Д. Медведєва підготували Росію до випробувань, передусім в ідеологічному і цивілізаційному вимірах. У першому випадку західного ідеологічного наступу в 2004-2005 рр. Російська Федерація умовно програла геополітичну боротьбу за Україну. У наступному, в 2013-2017 рр., який ще продовжується, ідеологічні напрацювання, несилові і силові ресурси, політична воля і підтримка російського суспільства були готові до інтенсифікації геополітичного протистояння, що й реалізувалося у формі гібридної війни на сході України. У випадку із «українською кризою» 2014-2017 рр. колективний Захід зіткнувся із більш розвиненою суверенною неліберальною ідеологією Росії й її можливостями поширення назовні, що передбачає як ефективний захист Росії від зовнішньої демократизації, так і перенесення російських цінностей на сусідні держави, передусім, Україну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема авторитарної відповіді на зовнішнє поширення демократії поступово завойовує своє місце з-поміж ймовірних пріоритетів дослідників. Однак, порівняно з відносно популярною тематикою поширення демократії, розповсюдження авторитаризму не отримало ще належної експертної оцінки. Задля розуміння аспектів російських ідеологічних ресурсів у протидії поширенню демократії ми скористалися із доробка таких дослідників як: Дж. Вілсон, Л. Даймонд, С. Хашім, Д. Мандел, Г. Хейл, М. Масловський, В. Сіліцький, А. Кажарскі, А. Макаричев, С. Левіцкі, Л. Вей, М. Оттавей, А. Мотиль, А. Еванс, Р. Фруденстайн, П. Хасснер, Х. Балцер, Р. Саква, Є. Фінкель, І. Брудни, Т. Амбросіо, Н. Джексон, Т. Кузьо та інші. Цей перелік дослідників, які у своїх працях вивчають російську ідеологічну реакцію, безумовно, є далеко неповним.

Метою статті є визначення російської ідеологічної реакції на західну концепцію і практику поширення демократії у своїй зовнішній політиці щодо України. Такими концепціями стали поширення авторитаризму, «суверенна демократія», «російський світ / мир» («русский мир»), нео-євразійство, православ'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім, погодимося із Дж. Вілсон, що розпад СРСР залишив Російську Федерацію в ідеологічній порожнечі, яку нинішній режим все ще

намагається подолати². Наступним питанням є чи Російська Федерація є демократією? Упродовж 1991-2017 рр. російський політичний режим міг бути описаний у термінах «гібридний режим»³, «стабільна недемократія»⁴, «керована демократія»⁵, «делегована демократія»⁶, «постімперська демократія»⁷, «фасадна демократія»⁸, «баланс між авторитаризмом і мажоритарною демократією»⁹, «конкурентний авторитаризм»¹⁰, «електоральний авторитаризм»¹¹, «напів-авторитарний режим»¹², «повний авторитаризм»¹³, «консолідований авторитарний режим»¹⁴, «авторитарний режим»¹⁵, «фашистський режим»¹⁶, «ревізіоністська держава»¹⁷, «віртуальна імперія»¹⁸, «рейтингократія»¹⁹ і «керований плюралізм»²⁰. Цей список далеко не повний.

Симптоматично, що західний світ не був готовим прийняти Росію як ще один полюс демократії, тому цілком логічним виглядає розвиток особливої або суверенної демократії чи пошук альтернативної ідеології, яка б виправдала місце Росії в світовій системі безпеки²¹. Погодимось із Р. Саквою, що «поява нового полюса демократичного впливу в світовому порядку означає в кінцевому рахунку реструктуризацію такого порядку»²². Росія зіткнулася із труднощами у процесі формування нової ідеології, оскільки офіційна ідеологія повинна була бути антидемократичною і відрізнятись від інших версій авторитаризму в Росії на той час²³. Тому зрозумілими є інтерпретації дослідників ідеологічного підґрунтя Росії у новій геополітичній конфігурації, яка перебувала у розвитку з 1991 р., що Росія знаходиться в «активному пошуці нової ідеології і нових цінностей»²⁴. У дослідженнях, які були написані до 2012 р. зазначається, що режим

² Wilson, J.L. (2016), "Cultural Statecraft in the Russian and Chinese Contexts: Domestic and International Implications", *Problems of Post-Communism*, Vol.63 №3, p.136.

³ Diamond, L. (2002), "Thinking about hybrid regimes", *Journal of Democracy*, Vol.13 №2, p.24.

⁴ Hashim, S. M. (2005), "Putin's *Etatization* project and limits to democratic reforms in Russia", *Communist and Post-Communist Studies*, №38, p.42.

⁵ Див. напр.: Mandel, D. (2005), "Managed Democracy: Capital and State in Russia", *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol.13 №2, p.118.

⁶ Hale, H. E. (2011), "The Myth of Mass Russian Support for Autocracy: The Public Opinion Foundations of a Hybrid Regime", *Europe-Asia Studies*, Vol.63 №8, p.1357.

⁷ Maslovskiy, M. (2016), "The Imperial Dimension of Russian Modernisation: A Multiple Modernities Perspective", *Europe-Asia Studies*, Vol.68 №1, p.30.

⁸ Silitski, V. (2009), "Reading Russia: Tools of Autocracy", *Journal of Democracy*, Vol.20 №2, p.42.

⁹ Kazharski, A. and Makarychev, A. (2015), "Suturing the Neighborhood? Russia and the EU in Conflictual Inter-subjectivity", *Problems of Post-Communism*, Vol.62 №6, p.331.

¹⁰ Levitsky, S. and Way, L. (2002), "Competitive Authoritarianism: The Origins and Dynamics of Hybrid Regimes in the Post-Cold War Era": <http://homes.ieu.edu.tr/~ibagdadi/INT435/Readings/General/Levitsky-Way-Stanford%20-%20Competitive%20Authoritarianism.pdf> (дата перегляду 2 лютого 2017).

¹¹ Цитата за Golosov, G.V. (2014), "Authoritarian Electoral Engineering and its Limits: A Curious Case of the Imperial Highest Averages Method in Russia", *Europe-Asia Studies*, Vol.66 №10, p.1612.

¹² Ottaway, M. (2003), *Democracy challenged: Therise of semi-authoritarianism*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.

¹³ Цитата за Motyl, A.J. (2016), "Putin's Russia as a fascist political system", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.49 №1, p.34.

¹⁴ Freedom House. Nations in transit 2015 (2015): <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2015#.WO034vnyiUk> (дата перегляду 2 лютого 2017).

¹⁵ Цитата за Evans, A.B. (2011), "The failure of democratization in Russia: A comparative perspective", *Journal of Eurasian Studies*, №2, p.42

¹⁶ Motyl, A.J. (2016), p.25.

¹⁷ Цитата за Freudenstein, R. (2014), "Facing up to the bear: confronting Putin's Russia", *European View*, №13, p.228.

¹⁸ Hassner, P. (2008), "Russia's Transition to Autocracy", *Journal of Democracy*, Vol.19 № 2, p.12

¹⁹ Цитата за Hale, H.E. (2010), "Eurasian politics as hybrid regimes: The case of Putin's Russia", *Journal of Eurasian Studies*, №1, p.35

²⁰ Balzer, H. (2003), "Managed pluralism: Vladimir Putin's emerging regime", *Post-Soviet Affairs*, Vol.19, №3, p.189.

²¹ Sakwa, R. (2011), "Russia's Identity: Between the 'Domestic' and the 'International'", *Europe-Asia Studies*, Vol.63 №6, p.963.

²² Ibidem.

²³ Finkel, E. And Brudny, Y. (2012), "Russia and the colour revolutions", *Democratization*, Vol.19 №1, p.27.

²⁴ Цитата за Kazharski, A. and Makarychev, A. (2015), p.332

В.Путіна, він самий і його партія «Єдина Росія» були неідеологічними²⁵ у контексті конституційної заборони державної ідеології в Росії²⁶.

Кольорові революції на пострадянському просторі мотивували запуск авторитарної відповіді Росії як єдиної потужної неліберальної пострадянської держави, яка могла і повинна була відреагувати на посилення західного демократизаційного впливу за логікою геополітичної боротьби. Задля ефективної боротьби проти поширення демократії, яка краще концептуально оформлена, практично і успішно апробована, у тому числі й на пострадянському просторі, Росії довелося швидко розробляти свою суверенну ідеологію для ефективного протистояння. Електоральна революція в Україні в 2004-2005 рр. зумовила ще більш уважне відношення російської еліти, відповідальної за формування і розвиток російської державності і суспільства, до розробки альтернативної ідеології, або «контрреволюційного ноу-хау»²⁷ для протистояння західній демократизації зразка початку нульових ХХІ ст. і на перспективу. Ідеологічні чинники відіграють важливу роль не лише для кольорових революцій, але й для авторитарних реакцій на виклик демократизації²⁸. Кольорові революції були визначені в якості одних з трьох основних загроз для Росії (поряд з міжнародним тероризмом і економічною неконкурентоздатністю), які мали на меті зниження «національного імунітету до зовнішньої діяльності»²⁹.

Український політичний режим зразка 2005 р. отримав епітет «окупаційна демократія»³⁰, а на ідеологічному рівні цієї боротьби кольорові революції були відомі як «помаранчева чума» або «помаранчевий вірус»³¹. Поява мобілізаційного авторитарного режиму під час другого терміну президентства В. Путіна була викликана наслідками для Росії «оксамитових революцій» у колишніх радянських республіках. Росію продовжують інтерпретувати як «авторитарну державу з експансіоністськими інстинктами»³², що формує особливу увагу зовнішньополітичного оточення щодо неї.

Більшість дослідників погоджуються про реальність російської авторитарної дифузії на пострадянському просторі³³. У сучасних наукових дискусіях, Росія часто розглядається як основна сила в міжнародній скоординованій «авторитарній відповіді» проти західного просування демократії і наявність системного «авторитарного інтернаціоналу», тобто Росії, надає політичну і фінансову підтримку колегам з авторитарних урядів з ідеологічних причин³⁴.

Проект «суверенної демократії» був важливим продуктом російської влади задля демонстрації потенціалу гальмування процесу поширення демократії на її територію. Суверенну демократію слід трактувати як «путінську модель» для узаконення російської системи політичної влади в країні і за кордоном³⁵. Головними ідеями цієї концепції, викладеній у доповіді в лютому 2006 р. і в статті в листопаді 2006 р., були «важливість сильної держави, монополія Кремля на владу, відновлення Росії як важливої світової держави, свобода Росії від зовнішнього впливу у вітчизняних і закордонних справах»³⁶. «Концепція «суверенної демократії» стала ядром нової

²⁵ Див. напр. Finkel, E. and Brudny, Y. (2012), p.26.

²⁶ Конституція Российской Федерации (1993), <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-3.htm> (дата перегляду 1 лютого 2017).

²⁷ Цитата за Finkel, E. and Brudny, Y. (2012), p.26.

²⁸ Brudny, Y. and Finkel, E. (2011), 'Why Ukraine is not Russia: Hegemonic National Identity and Democracy in Russia and Ukraine', *East European Politics and Societies*, Vol.25 №4, p.813-833.

²⁹ Цит за Wilson, J. L. (2016), p.139

³⁰ Цит за Finkel, E. and Brudny, Y. (2012), p.28.

³¹ Цит за Ambrosio, T. (2007), "Insulating Russia from a Colour Revolution: How the Kremlin Resists Regional Democratic Trends", *Democratization*, Vol.14 № 2, p.237

³² Tsygankov, A. (2012), "Assessing Cultural and Regime-Based Explanations of Russia's Foreign Policy. 'Authoritarian at Heart and Expansionist by Habit'?", *Europe-Asia Studies*, Vol.64 №4, p.700.

³³ Дивіться наприклад Lankina, T., Libman, A. and Obydenkova, A. (2016), "Authoritarian and Democratic Diffusion in Post-Communist Regions", *Comparative Political Studies*, Vol.49, №12, p.1603.

³⁴ Saari, S. (2014), "Russia's Post-Orange Revolution Strategies to Increase its Influence in Former Soviet Republics: Public Diplomacy *porusskii*", *Europe-Asia Studies*, Vol.66, №1, p.62.

³⁵ Jackson, N.J. (2010), "The role of external factors in advancing non-liberal democratic forms of political rule: a case study of Russia's influence on Central Asian regimes", *Contemporary Politics*, Vol.16, №1, p.105

³⁶ Ibidem.

офіційної державної ідеології, яка була спрямована на забезпечення ідеологічної основи для стратегій режиму із запобігання демократії»³⁷.

Крім власне інструментів поширення авторитаризму і формування суверенного трактування демократії, проектування російської альтернативної ідеології може відбуватися й іншими ресурсами «м'якої сили»³⁸, зокрема публічною і культурною дипломатією. На відміну від можливостей колективного Заходу, який змушений діяти на чужому цивілізаційному полі, незважаючи на тривалі і доволі успішні зусилля із підтягування України та інших пострадянських держав до більш близьких йому політичних умов, Росія, з огляду на свої природні та культурно-історичні можливості, володіє принципово ефективнішим інструментарієм впливу. Мова, культура, політична підтримка, економічні зв'язки і важелі можуть бути ефективно використані у протистоянні із західними несилловими механізмами³⁹. Надто, що упродовж ХХІ ст. Кремль приділяє все більшу увагу культивуванню цивілізаційних тем. Це включало «акцент на традиційні аспекти російської культури – літератури, музики, мистецтва і мови – в якості однієї з основ національної ідентичності»⁴⁰. Щоправда, немає консенсусу щодо питання, чи Росія має ідеологічне підґрунтя для своєї публічної дипломатії⁴¹. Проектами у рамках російської ідеології та м'якої сили можуть бути «антизахідництво», як нова національна ідея Росії⁴², «російський світ / мир» («*русский мир*»), «Росія як держава-цивілізація»⁴³, «освічений патріотизм»⁴⁴, євразійство, «транснаціональна корпорація Росія»⁴⁵.

Концепція «російський світ / мир» («*русский мир*») відіграє вагомую роль у російській публічній дипломатії, особливо на пострадянському просторі, звертаючись здебільшого до етнічних росіян і російськомовних громадян, які повинні поділяти устаї російської культури. В. Путін підняв цю тему ще в 2001 р., а Фонд «російський світ / мир» («*русский мир*») був створений у червні 2007 р., який відображав більш м'яку відкриту сторону діяльності російської публічної дипломатії в пострадянському регіоні⁴⁶. Фонд сприяє м'яким геополітичним цілям Росії через активну підтримку російської громади за кордоном⁴⁷. Характерно, що ідея «російського світу / миру» («*русского мира*») стала особливо помітною в російському офіційному дискурсі напередодні «української кризи» 2013/2014 рр., хоча тема його унікальності не нова. Через включення цієї концепції в «офіційний дискурс російська влада мобілізувала конкретну інтерпретацію цієї ідеї, ослаблену конкуруючими інтерпретаціями і зробила її набагато помітнішою в російській зовнішній політиці»⁴⁸. «Цивілізаційна унікальність цієї концепції передбачає, що вона не копіює західні політичні моделі, а шукає свій власний шлях»⁴⁹.

Російська політична культура визначається на основі тріади православ'я, самодержавства і громадянства⁵⁰. Тому, не дивно, що Російська православна церква теж долучилася до формування суверенної ідеології, зокрема й для зовнішнього використання. Православний фундамент російських національних інтересів трактувався «метафізичним характером» і «релігійним міс-

³⁷ Finkel, E. and Brudny, Y. (2012), p.28.

³⁸ Див напр. Tsygankov, A. P. (2006), "If Not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Vol.58 № 7, p.1079.

³⁹ Більш детально дивіться наприклад Jackson, N. (2010), p.109.

⁴⁰ Wilson, J.L. (2016), p.136.

⁴¹ Saari, S. (2014), p.62.

⁴² Цит за Sharafutdinova, G. (2012), "The Limits of the Matrix. Ideas and Power in Russian Politics of the 2000s", *Problems of Post-Communism*, Vol.59, №3, p.22.

⁴³ Дивіться наприклад Robinson, N. (2017), "Russian Neo-patrimonialism and Putin's 'Cultural Turn', *Europe-Asia Studies*, №2, p.361

⁴⁴ Дивіться наприклад Shakleyina, T.A. and Bogaturov, A.D. (2004), "The Russian Realist school of international relations", *Communist and Post-Communist Studies*, №37, p.47.

⁴⁵ Дивіться наприклад Maliukevicius, N. (2013), "(Re)Constructing Russian Soft Power in Post-Soviet Region", *Baltic Security & Defence Review*, Vol.15 №2, p.72.

⁴⁶ Saari, S. (2014), p.60.

⁴⁷ Ibidem, p.61.

⁴⁸ Feklyunina, V. (2016), "Soft power and identity: Russia, Ukraine and the 'Russian world(s)', *European Journal of International Relations*, Vol.22, №4, p.783

⁴⁹ Ibidem, p.784-785.

⁵⁰ Stent, A.E. (2008), "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Vol.60 №6, p.1091.

тицизмом», а «православний авторитаризм був своєрідною формою російської демократії»⁵¹. «Російська православна церква є найвпливовішим російським інструментом м'якої сили у відстоюванні біо-політичного консерватизму»⁵².

«Консервативний нормативістський проект Кремля» має намір «сформулювати цивілізаційну своєрідність Росії»⁵³, а особливим елементом нормативності Росії є ідеологія євразійства⁵⁴ (на сучасному етапі – нео-євразійства)⁵⁵. Євразійство говорить «про унікальну й особливу роль, яку Росія могли б грати на пострадянському просторі в силу свого розташування на перетині Європи та Азії»⁵⁶. Його прихильники розглядали Росію як «унікальну цивілізацію, засновану на симбіозі російських, історично православних слов'ян і мусульман»⁵⁷. Важливим питанням, яке стосується євразійства є відношення між церквою і державою. «Церква розглядається як значний стовп розвитку нео-євразійства». Російська православна церква і Кремль оголосили про співпрацю в контексті нео-євразійства на президентських виборах в 2012 р., а Патріарх Кирило підтримав кандидатом у президенти В. Путіна, називаючи його «Божим дивом»⁵⁸.

Упродовж третього президентства В. Путіна Росія вже вийшла на необхідні умови формування альтернативної ідеології задля більш успішного протистояння західним ліберальним концепціям. У цей час відбувся так званий «консервативний поворот», або «авторитарний поворот», який передбачав, що держава без ідеології не може бути суверенною⁵⁹. Нова російська державна ідеологія об'єднала багатьох російських інтелектуалів⁶⁰, а її зовнішньополітичний вектор підкріплювався Концепцією зовнішньої політики Російської Федерації 2013 р.⁶¹, в якій говорилося про «ідеологічний наступ Росії», російську «м'яку силу» і «російські підходи до захисту прав людини»⁶². З цього етапу російська «суверенна ідеологія» акумулювала в собі не лише елементи просування авторитаризму, але й напрацювання більш раннього періоду як-от: суверенну демократію, російський націоналізм, євразійські ідеології і багато іншого⁶³.

У контексті «Битви за Україну» певні дослідники вважають, що Захід дещо «перегнув палку» у «питанні просування ліберальних цінностей без належної поваги до національних інтересів» Росії, або природною реакцією на спроби ЄС і США ввести зміни в глобальному балансі сил⁶⁴. Геополітична боротьба за Україну активізувалася з кінця 2013 р., а у листопаді 2014 р. Росія вже розробляла план запобігання кольоровій революції в Росії⁶⁵. У той час як В. Путін поскаржився на «ганебний дефіцит духовних цінностей» в Росії в 2012 р., то в 2013 р. він гово-

⁵¹ Цитати за Makarychev, A. (2013), "Inside Russia's Foreign Policy Theorizing: A Conceptual Conundrum", *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol.21 №2-3, p.249.

⁵² Цитата за Huseynov, V. (2016), "Soft power geopolitics: how does the diminishing utility of military power affect the Russia - West confrontation over the "Common Neighbourhood", *Eastern Journal of European Studies*, Vol.7, №2, p.82.

⁵³ Цитата за Kazharski, A. and Makarychev, A. (2015), p.332

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Дивіться, наприклад Milevski, T. (2015), "Identifying the new Eurasian orientation in modern Russian geopolitical thought", *Eastern Journal of European Studies*, Vol.6, №2, p.179

⁵⁶ Casula, Ph. (2014), "Russia's and Europe's Borderlands. Between Sovereign Intervention and Security Management", *Problems of Post-Communism*, Vol.61 №6, p.7.

⁵⁷ Shlapentokh, D.V. (2014), "Implementation of an Ideological Paradigm: Early Duginian Eurasianism and Russia's Post-Crimean Discourse", *Contemporary Security Policy*, Vol.35, №3, p.381-382.

⁵⁸ Milevski, T. (2015), p.182-183.

⁵⁹ Дивіться, наприклад Engström, M. (2014), "Contemporary Russian Messianism and New Russian Foreign Policy", *Contemporary Security Policy*, Vol.35 №3, p.356.

⁶⁰ Дивіться детальніше, Там само, p.361.

⁶¹ Дивіться, наприклад Концепция внешней политики Российской Федерации (2013), <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d447a0ce9f5a96bdc3.pdf> (дата перегляду 1 лютого 2017).

⁶² Ibidem.

⁶³ Дивіться, наприклад, Kuzio, T. (2016), "Nationalism and authoritarianism in Russia: Introduction to the special issue", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.49 №1, p.5.

⁶⁴ Цитати за Kazharski, A. and Makarychev, A. (2015), "Suturing the Neighborhood? Russia and the EU in Conflictual Intersubjectivity", *Problems of Post-Communism*, Vol.62 №6, p.328.

⁶⁵ Цитата за Skak, M. (2016), "Russian strategic culture: the role of today's chekisty", *Contemporary Politics*, Vol.22, №3, p.324.

рив про чесноту російської цивілізації як форму «освіченого консерватизму»⁶⁶. Після перемоги Євромайдану, «режим Путіна звернувся до «геополітичних» аргументів і насильницького просування консервативних російських цінностей для вимагання легітимності і дискредитації західних планів»⁶⁷. Станом на 2015 р., визначено головні аспекти сучасної російської національної ідентичності, які впливають на стан геополітичної боротьби із Заходом. З-поміж яких, «супремасизм російської культури й євразійської цивілізації над Заходом», «кампанія з російської єдності через збирання російських співвітчизників і земель», «Програма панславизму в концепції «російського світу / миру» («русского міра»)), «інструментальне використання релігії за допомогою потужного альянсу між російською державою і православною церквою, історичний ревізіонізм, тощо»⁶⁸. Українська криза спровокувала заяви про можливість застосування військової сили, щоб протистояти «кольоровим революціям», а нова військова доктрина Росії, яка була прийнята в грудні 2014 р. та Стратегія національної безпеки, яку схвалив президент В. Путін наприкінці 2015 р., характеризують «кольорові революції» з-поміж загроз безпеки з якими стикається Росія⁶⁹. У нову Концепцію зовнішньої політики Російської Федерації⁷⁰, яка діє з 30 листопада 2016 р., вже були закладені положення про перспективи взаємодії з Україною в нових геополітичних умовах.

Висновки

Україна виявилася найбільш показовим і важливим полем для застосування як західних концепцій поширення ідеологічного впливу, так і російських. Однак поширення демократії і поширення авторитаризму не слід беззастережно асоціювати лише із «м'якою силою» і, як наслідок, - із м'якими результатами їхніх дій. Досвід української кризи 2013-2017 рр. доводить ймовірний перехід м'яких інструментів у жорсткі в зовнішньополітичній практиці головних гравців, що призводить до важких наслідків для суспільства на якому ці дії випробовуються. Для виживання цілісної України в умовах неприхованої геополітичної боротьби слід докласти зусилля із виведення України з режиму головного об'єкта геополітичного протистояння між головними антагоністами. Упродовж 2000-2017 рр. Російська Федерація розробляла й упродовжувала концепції адекватної ідеологічної реакції на поширення демократії. Такими ідеологічними ресурсами Росії у протистоянні поширенню демократії у контексті геополітичної боротьби за Україну стали концепції «суверенної демократії», «російський світ / мир» («русского міра»), нео-євразійство тощо. У цілому, більш м'які ресурси середини нульових років ХХІ ст., які сформувалися у контексті проекту «суверенної демократії» на середину десятих років ХХІ ст. були замінені на інструменти більш жорсткої протидії Заходу, що відобразилося у неприхованій геополітичній боротьбі в Україні.

Список джерел

1. Конституция Российской Федерации (1993), <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-3.htm> (дата перегляду 1 грудня 2016).
2. Концепция внешней политики Российской Федерации (2013), <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d447a0ce9f5a96bdc3.pdf> (дата перегляду 1 грудня 2016).
3. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 30 ноября 2016 г.) (2016), http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248 (дата перегляду 1 грудня 2016).
4. Ambrosio, T. (2007), "Insulating Russia from a Colour Revolution: How the Kremlin Resists Regional Democratic Trends", *Democratization*, Vol.14 №2, pp.232-252.
5. Averre, D. (2016), "The Ukraine Conflict: Russia's Challenge to European Security Governance", *Europe-Asia Studies*, Vol.68 №4, pp. 699-725.

⁶⁶ Цитата за Wilson, J. L. (2016), p.137

⁶⁷ Averre, D. (2016), "The Ukraine Conflict: Russia's Challenge to European Security Governance", *Europe-Asia Studies*, Vol.68, №4, p.707.

⁶⁸ Детальніше Kuzio, T. (2016), p.2.

⁶⁹ Huseynov, V. (2016), p.83-84.

⁷⁰ Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В. Путиным 30 ноября 2016 г.) (2016), http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248 (дата перегляду 1 лютого 2017).

6. Balzer, H. (2003), "Managed pluralism: Vladimir Putin's emerging regime", *Post-Soviet Affairs*, Vol.19, № 3, pp.189-227.
7. Brudny, Y. and Finkel, E. (2011), "Why Ukraine is not Russia: Hegemonic National Identity and Democracy in Russia and Ukraine", *East European Politics and Societies*, Vol.25 № 4, pp.813-833.
8. Casula, Ph. (2014), "Russia's and Europe's Borderlands. Between Sovereign Intervention and Security Management", *Problems of Post-Communism*, Vol.61 №6, pp.6-17.
9. Diamond, L. (2002), "Thinking about hybrid regimes", *Journal of Democracy*, Vol.13 №2, pp.21-35.
10. Engström, M. (2014), "Contemporary Russian Messianism and New Russian Foreign Policy", *Contemporary Security Policy*, Vol.35 №3, pp.356-379.
11. Evans, A.B. (2011), "The failure of democratization in Russia: A comparative perspective", *Journal of Eurasian Studies*, №2, pp.40-51.
12. Feklyunina, V. (2016), "Soft power and identity: Russia, Ukraine and the 'Russian world(s)'", *European Journal of International Relations*, Vol.22 №4, pp.773-796.
13. Finkel, E. and Brudny, Y. (2012), "Russia and the colour revolutions", *Democratization*, Vol.19 №1, pp.15-36.
14. Freedom House. Nations in transit 2015 (2015), <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2015#.WO034vnyiUk> (дата перегляду 2 грудня 2016).
15. Freudenstein, R. (2014), "Facing up to the bear: confronting Putin's Russia", *European View*, №13, pp.225-232.
16. Golosov, G.V. (2014), "Authoritarian Electoral Engineering and its Limits: A Curious Case of the Imperial Highest Averages Method in Russia", *Europe-Asia Studies*, Vol.66, №10, pp.1611-1628.
17. Hale, H. E. (2010), "Eurasian politics as hybrid regimes: The case of Putin's Russia", *Journal of Eurasian Studies*, №1, pp.33-41.
18. Hale, H. E. (2011), "The Myth of Mass Russian Support for Autocracy: The Public Opinion Foundations of a Hybrid Regime", *Europe-Asia Studies*, Vol.63 №8, pp.1357-1375.
19. Hashim, S. M. (2005), "Putin's *Etatization* project and limits to democratic reforms in Russia", *Communist and Post-Communist Studies*, №38, pp.25-48.
20. Hassner, P. (2008), "Russia's Transition to Autocracy", *Journal of Democracy*, Vol.19, №2, pp.5-15.
21. Huseynov, V. (2016), "Soft power geopolitics: how does the diminishing utility of military power affect the Russia – West confrontation over the "Common Neighbourhood", *Eastern Journal of European Studies*, Vol.7 №2, pp.71-90.
22. Jackson, N. (2010), "The role of external factors in advancing non-liberal democratic forms of political rule: a case study of Russia's influence on Central Asian regimes", *Contemporary Politics*, Vol.16 №1, pp.101-118.
23. Kazharski, A. and Makarychev, A. (2015), "Suturing the Neighborhood? Russia and the EU in Conflictual Intersubjectivity", *Problems of Post-Communism*, Vol.62 №6, pp.328-339.
24. Kuzio, T. (2016), "Nationalism and authoritarianism in Russia: Introduction to the special issue", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.49 №1, pp.1-11.
25. Lankina, T., Libman, A. and Obydenkova A. (2016), "Authoritarian and Democratic Diffusion in Post-Communist Regions", *Comparative Political Studies*, Vol.49 №12, pp.1599-1629.
26. Levitsky, S. and Way, L. (2002), "Competitive Authoritarianism: The Origins and Dynamics of Hybrid Regimes in the Post-Cold War Era", <http://homes.ieu.edu.tr/~ibagdadi/INT435/Readings/General/Levitsky-Way-Stanford%20-%20Competitive%20Authoritarianism.pdf> (дата перегляду 2 лютого 2017).
27. Makarychev, A. (2013), "Inside Russia's Foreign Policy Theorizing: A Conceptual Conundrum", *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol. 21 №2-3, pp.237-258.
28. Maliukevicius, N. (2013), "(Re)Constructing Russian Soft Power in Post-Soviet Region", *Baltic Security & Defence Review*, Vol.15 №2, pp.70-97.
29. Mandel, D. (2005), "Managed Democracy": Capital and State in Russia", *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol.13 №2, pp.117-136.
30. Maslovskiy, M. (2016), "The Imperial Dimension of Russian Modernisation: A Multiple Modernities Perspective", *Europe-Asia Studies*, Vol.68 №1, pp.20-37.

31. Milevski, T. (2015), "Identifying the new Eurasian orientation in modern Russian geopolitical thought", *Eastern Journal of European Studies*, Vol.6 №2, pp.177-187.
32. Motyl, A.J. (2016), "Putin's Russia as a fascist political system", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.49 №1, pp.25-36.
33. Ottaway, M. (2003), *Democracy challenged: The rise of semi-authoritarianism*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 288 p.
34. Robinson, N. (2017), "Russian Neo-patrimonialism and Putin's 'Cultural Turn', *Europe-Asia Studies*, №2, pp.361-367.
35. Saari, S. (2014), "Russia's Post-Orange Revolution Strategies to Increase its Influence in Former Soviet Republics: Public Diplomacy porusskii", *Europe-Asia Studies*, Vol.66 №1, pp.50-66.
36. Sakwa, R. (2011), "Russia's Identity: Between the 'Domestic' and the 'International', *Europe-Asia Studies*, Vol.63 №6, pp.957-975.
37. Shakleyina, T.A. and Bogaturov, A.D. (2004), "The Russian Realist school of international relations", *Communist and Post-Communist Studies*, №37, pp.37-51.
38. Sharafutdinova, G. (2012), "The Limits of the Matrix. Ideas and Power in Russian Politics of the 2000s", *Problems of Post-Communism*, Vol.59 №3, pp.17-30.
39. Shlapentokh, D.V. (2014), "Implementation of an Ideological Paradigm: Early Duginian Eurasianism and Russia's Post-Crimean Discourse", *Contemporary Security Policy*, Vol.35 №3, pp.380-399.
40. Silitski, V. (2009), "Reading Russia: Tools of Autocracy", *Journal of Democracy*, Vol.20 №2, pp.42-46.
41. Skak, M. (2016), "Russian strategic culture: the role of today's chekisty", *Contemporary Politics*, Vol.22 №3, pp.324-341.
42. Stent, A. E. (2008), "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Vol.60 №6, pp.1089-1106.
43. Tsygankov, A. (2012), "Assessing Cultural and Regime-Based Explanations of Russia's Foreign Policy. 'Authoritarian at Heart and Expansionist by Habit'?", *Europe-Asia Studies*, Vol.64 №4, pp.695-713.
44. Tsygankov, A. P. (2006), "If Not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Vol.58 №7, pp.1079-1099.
45. Wilson, J.L. (2016), "Cultural Statecraft in the Russian and Chinese Contexts: Domestic and International Implications", *Problems of Post-Communism*, Vol.63 №3, pp.135-145.

References

1. Konstytutsija Rossijskoj Federatsii // <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-3.htm> (accessed February 1, 2017).
2. Kontseptsija vneshnej politiki Rossijskoj Federatsii // <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d447a0ce9f5a96bdc3.pdf> (accessed February 1, 2017).
3. Kontseptsija vneshnej politiki Rossijskoj Federatsii (utverzhdjena Presidentom Rossijskoj Federatsii V.V.Putiny 30 nojabria 2016 g.) http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248 (accessed February 1, 2017).
4. Ambrosio, T. (2007), "Insulating Russia from a Colour Revolution: How the Kremlin Resists Regional Democratic Trends", *Democratization*, Vol.14 №2, pp.232-252.
5. Averre, D. (2016), "The Ukraine Conflict: Russia's Challenge to European Security Governance", *Europe-Asia Studies*, Vol.68 №4, pp.699-725.
6. Balzer, H. (2003), "Managed pluralism: Vladimir Putin's emerging regime", *Post-Soviet Affairs*, Vol.19, № 3, pp.189-227.
7. Brudny, Y. and Finkel, E. (2011), 'Why Ukraine is not Russia: Hegemonic National Identity and Democracy in Russia and Ukraine', *East European Politics and Societies*, Vol.25 №4, pp.813-833.
8. Casula, Ph. (2014), "Russia's and Europe's Borderlands. Between Sovereign Intervention and Security Management", *Problems of Post-Communism*, Vol.61 №6, pp.6-17.
9. Diamond, L. (2002), "Thinking about hybrid regimes", *Journal of Democracy*, Vol.13 №2, pp.21-35.

10. Engström, M. (2014), "Contemporary Russian Messianism and New Russian Foreign Policy", *Contemporary Security Policy*, Vol.35 №3, pp.356-379.
11. Evans, A.B. (2011), "The failure of democratization in Russia: A comparative perspective", *Journal of Eurasian Studies*, №2, pp.40-51.
12. Feklyunina, V. (2016), "Soft power and identity: Russia, Ukraine and the 'Russian world(s)', *European Journal of International Relations*, Vol.22 №4, pp.73-796.
13. Finkel, E. and Brudny, Y. (2012), "Russia and the colour revolutions", *Democratization*, Vol.19 №1, pp.15-36.
14. Freedom House. Nations in transit 2015 (2015), <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2015#.WO034vnyiUk> (дата перегляду 2 лютого 2017).
15. Freudenstein, R. (2014), "Facing up to the bear: confronting Putin's Russia", *European View*, №13, pp.225-232.
16. Golosov, G.V. (2014), "Authoritarian Electoral Engineering and its Limits: A Curious Case of the Imperial Highest Averages Method in Russia", *Europe-Asia Studies*, Vol.66, №10, pp.1611-1628.
17. Hale, H. E. (2010), "Eurasian politics as hybrid regimes: The case of Putin's Russia", *Journal of Eurasian Studies*, №1, pp.33-41.
18. Hale, H. E. (2011), "The Myth of Mass Russian Support for Autocracy: The Public Opinion Foundations of a Hybrid Regime", *Europe-Asia Studies*, Vol.63 №8, pp.1357-1375.
19. Hashim, S. M. (2005), "Putin's *Etatization* project and limits to democratic reforms in Russia", *Communist and Post-Communist Studies*, №38, pp.25-48.
20. Hassner, P. (2008), 'Russia's Transition to Autocracy', *Journal of Democracy*, Vol.19, №2, pp.5-15.
21. Huseynov, V. (2016), "Soft power geopolitics: how does the diminishing utility of military power affect the Russia – West confrontation over the "Common Neighbourhood", *Eastern Journal of European Studies*, Vol.7 №2, pp.71-90.
22. Jackson, N. (2010), "The role of external factors in advancing non-liberal democratic forms of political rule: a case study of Russia's influence on Central Asian regimes", *Contemporary Politics*, Vol.16 №1, pp.101-118.
23. Kazharski, A. and Makarychev, A. (2015), "Suturing the Neighborhood? Russia and the EU in Conflictual Intersubjectivity", *Problems of Post-Communism*, Vol.62 №6, pp.328-339.
24. Kuzio, T. (2016), "Nationalism and authoritarianism in Russia: Introduction to the special issue", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.49 №1, pp.1-11.
25. Lankina, T., Libman, A. and Obydenkova A. (2016), "Authoritarian and Democratic Diffusion in Post-Communist Regions", *Comparative Political Studies*, Vol.49 №12, pp.1599-1629.
26. Levitsky, S. and Way, L. (2002), "Competitive Authoritarianism: The Origins and Dynamics of Hybrid Regimes in the Post-Cold War Era", <http://homes.ieu.edu.tr/~ibagdadi/INT435/Readings/General/Levitsky-Way-Stanford%20-%20Competitive%20Authoritarianism.pdf> (дата перегляду 2 лютого 2017).
27. Makarychev, A. (2013), "Inside Russia's Foreign Policy Theorizing: A Conceptual Conundrum", *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol.21 №2-3, pp.237-258.
28. Maliukevicius, N. (2013), "(Re)Constructing Russian Soft Power in Post-Soviet Region", *Baltic Security & Defence Review*, Vol.15 №2, pp.70-97.
29. Mandel, D. (2005), "Managed Democracy": Capital and State in Russia", *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol.13 №2, pp.117-136.
30. Maslovskiy, M. (2016), "The Imperial Dimension of Russian Modernisation: A Multiple Modernities Perspective", *Europe-Asia Studies*, Vol.68 №1, pp.20-37.
31. Milevski, T. (2015), "Identifying the new Eurasian orientation in modern Russian geopolitical thought", *Eastern Journal of European Studies*, Vol.6 №2, pp.177-187.
32. Motyl, A. J. (2016), "Putin's Russia as a fascist political system", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.49 №1, pp.25-36.
33. Ottaway, M. (2003), *Democracy challenged: The rise of semi-authoritarianism*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 288 p.
34. Robinson, N. (2017), "Russian Neo-patrimonialism and Putin's 'Cultural Turn', *Europe-Asia Studies*, №2, pp.361-367.

35. Saari, S. (2014), "Russia's Post-Orange Revolution Strategies to Increase its Influence in Former Soviet Republics: Public Diplomacy *porusskii*", *Europe-Asia Studies*, Vol.66 №1, pp.50-66.
36. Sakwa, R. (2011), "Russia's Identity: Between the 'Domestic' and the 'International'", *Europe-Asia Studies*, Vol.63 №6, pp.957-975.
37. Shakleyina, T.A. and Bogaturov, A.D. (2004), "The Russian Realist school of international relations", *Communist and Post-Communist Studies*, №37, pp.37-51.
38. Sharafutdinova, G. (2012), "The Limits of the Matrix. Ideas and Power in Russian Politics of the 2000s", *Problems of Post-Communism*, Vol.59 №3, pp.17-30.
39. Shlapentokh, D.V. (2014), "Implementation of an Ideological Paradigm: Early Duginian Eurasianism and Russia's Post-Crimean Discourse", *Contemporary Security Policy*, Vol.35 №3, pp.380-399.
40. Silitski, V. (2009), "Reading Russia: Tools of Autocracy", *Journal of Democracy*, Vol.20 №2, pp.42-46.
41. Skak, M. (2016), "Russian strategic culture: the role of today's chekisty", *Contemporary Politics*, Vol.22 №3, pp.324-341.
42. Stent, A. E. (2008), "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Vol.60 №6, pp.1089-1106.
43. Tsygankov, A. (2012), "Assessing Cultural and Regime-Based Explanations of Russia's Foreign Policy. 'Authoritarian at Heart and Expansionist by Habit'?", *Europe-Asia Studies*, Vol.64 №4, pp.695-713.
44. Tsygankov, A. P. (2006), "If Not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Vol.58 №7, pp.1079-1099.
45. Wilson, J.L. (2016), "Cultural Statecraft in the Russian and Chinese Contexts: Domestic and International Implications", *Problems of Post-Communism*, Vol.63 №3, pp.135-145.